

Perzijski dežen (*Heracleum persicum*), sosnowskijev dežen (*Heracleum sosnowskyi*) in orjaški dežen (*Heracleum mantegazzianum*)

Od leta 2016 sta na seznamu tujerodnih vrst, ki zadevajo Unijo, perzijski in sosnowskijev dežen, leta 2017 pa so na seznam uvrstili še orjaški dežen. Ker so vrste zelo podobne, podajamo skupen osnovni opis, v tabeli na naslednji strani pa podrobne znake za ločevanje med vrstami. V primerjalno tabelo smo dodali tudi domorodni navadni dežen (*Heracleum sphondylium*), ki je tujerodnim deženom najbolj podoben. Za dokončno potrditev vrste v vsakem primeru svetujemo posvet s strokovnjakom.

Opis: Vse tri tujerodne vrste deženov so visoke kobulnice z velikimi, pernato deljenimi listi. Steblo je debelo, pokrito z večjim ali manjšim številom dlačic, pogosto s škrlatnimi pikami, ki se v spodnjem delu stebela zlivajo v škrlatne lise. Imajo močno koreniko, iz katere v prvih letih požene le nekaj rozetastih listov in rastline ne cvetijo. Med tretjim in šestim letom rastlina zacveti. Orjaški in sosnowskijev dežen sta monokarpni trajnici (večletnici) in rastline cvetijo le enkrat ter nato odmrejo. Perzijski dežen je trajnica. Cvetijo od junija do avgusta. Cvetovi so beli ali rahlo roza, združeni v več velikih kobulastih socvetij, ki se med vrstami razlikujejo po velikosti, številu žarkov in cvetovih. Plodovi (merikarp) so sprva zeleni, ko se posušijo pa so rjavi. Na površini plodov so temnorjavi oljni kanali. Vse tri vrste vsebujejo strupen rastlinski sok, zato se rastline ne smemo dotikati z golimi rokami. Podrobni znaki za ločevanje med vrstami so v tabeli na naslednji strani.

Domovina: Orjaški dežen je domoroden na območju Kavkaza ter v zahodni Gruziji. Naravno območje sosnowskijevega dežena obsega Gruzijo (delno se prekriva z območjem razširjenosti orjaškega dežena), Armenijo, Azerbajdžan in skrajni severovzhodni del Turčije. Perzijski dežen je domoroden v Iranu, Iraku in jugovzhodnem delu Turčije.

Stanje v Sloveniji: Orjaški dežen je bil v Sloveniji redko gojen kot okrasna rastlina in se je ponekod razširil tudi zunaj meja vrtov. V zadnjih letih so potekale aktivnosti za izkoreninjenje na številnih lokacijah. Leta 2017 smo v Arboretumu Volčji potok našli tujerodni dežen, ki ni orjaški, najverjetneje gre za sosnowskijev dežen. Rastline letos niso cvetele, tako da vrste ni bilo mogoče zanesljivo določiti. O pojavljanju perzijskega dežena pri nas še nimamo podatkov.

Habitat: Na območju naravne razširjenosti vse tri vrste uspevajo v goratih predelih. V državah, kjer so bili naseljeni, pa niso vezani na gorske predele in najpogosteje naseljujejo odprte površine vzdolž cest, železnic in vodotokov, lahko pa se ustalijo tudi na gozdnih robovih.

Poti vnosa: Orjaški in perzijski dežen so zanesli v Evropo kot okrasni rastlini. Sosnowskijev dežen pa so na območju bivše Sovjetske zveze gojili kot silažno rastlino.

Vplivi: Vse tri vrste velikih deženov vsebujejo strupen rastlinski sok. Na koži (pri ljudeh in nekaterih domačih živalih), rastlinski sok poruši DNA v celicah kože, ki postane preobčutljiva na sonce. Zato že ob kratkotrajni izpostavljenosti soncu pride do hudih opeklin kože z bolečimi mehurji. Tujerodni deženi lahko tvorijo tudi razmeroma goste sestoje, kjer z velikimi listi zasenčijo spodnje plasti in onemogočajo rast domorodnim vrstam.

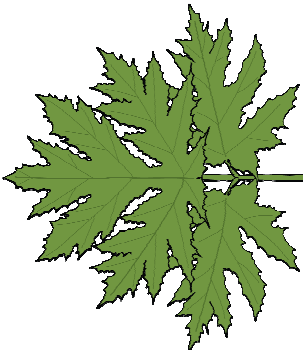
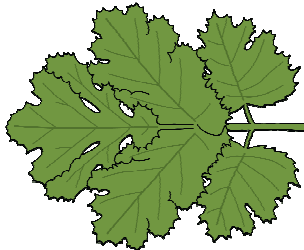
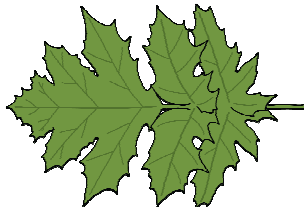
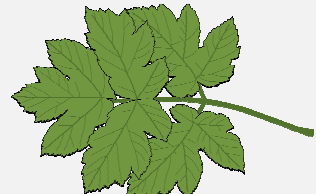
Literatura:

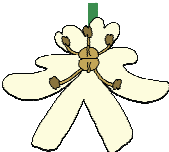
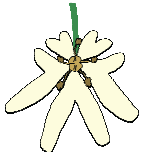
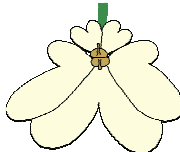
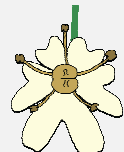
Pyšek P., Cock M.J.W., Nentwig W. & Ravn H.P. (eds.) (2007): Ecology and management of Giant hogweed (*Heracleum mantegazzianum*). CABI

Q-bank, comprehensive databases on quarantine plant pests and diseases. Ni letnice. *Heracleum persicum*. Pridobljeno od: <http://www.q-bank.eu/Plants/BioloMICS.aspx?Table=Plants%20-%20Species&Rec=984&Fields=All>

Nielsen, C., Ravn, H. P., Nentwig, W., & Wade, M. (2005). The Giant Hogweed Best Practice Manual Guidelines for the management and control of an invasive weed in Europe. Hoersholm: Forest & Landscape Denmark.

Tabela 1. Primerjava nekaterih znakov tujerodnih deženov in domorodnega navadnega dežena.

Znak/ Vrsta	Orjaški dežen <i>H. mantegazzianum</i>	Sosnowskijev dežen <i>H. sosnowskyi</i>	Perzijski dežen <i>H. persicum</i>	Navadni dežen* <i>H. sphondylium</i>
Velikost	2–3 m (redko do 5 m)	Do 3 m (redko do 5 m)	Do 2 m (redko do 3 m)	0,5–1,2 m (redko do 2 m)
Listi	Do 300 cm. Dvakrat pernato deljeni z globokimi zarezi. Listni rob izrazito nazobčan, zobci beli. Listi so najmanj tako široki kot dolgi ali širši kot daljši. 	Do 300 cm. Dvakrat pernato deljeni, plitve zareze. Listni rob nazobčan, a so vrhovi topi. 	Do 200 cm. Dvakrat pernato deljeni z globokimi zarezi. Listni rob je močno nazobčan. Listi so daljši kot širši. 	Do 150 cm. Dvakrat pernato deljen, plitve zareze. Listni rob ni izrazito nazobčan, vrhovi topi.
Steblo	Premjer 2–5 cm, v spodnjem delu prek 10 cm. Zeleno z drobnimi škrlatnimi pikami, ki se v spodnjem delu zlivajo v liste. Gosto posejane toge dlačice.	Zelo podobno kot pri orjaškem deženu.	Zelo podobno kot pri orjaškem deženu. Spodnja polovica običajno pretežno vijoličasta, zgornja zelena s škrlatnimi pikami.	Premjer do 2 cm, v spodnjem delu do 5 cm. Zeleno, lahko rahlo rdeče, a brez škrlatnih pik. Gosto posejane mehke dlačice.
Kobul	Kobuli od strani konveksni. Osrednji kobul do 80 cm v premeru, z do 100 žarki, ki so dolgi 10–40 cm. Poleg osrednjega še do 8 stranskih kobulov, ki segajo višje kot osrednji.	Kobuli od strani konveksni. Največji kobul 30–50 cm, ki ima 30–75 žarkov.	Kobuli od strani konveksni. Osrednji kobul do 80 cm premera, z okoli 100 žarki, ki so dolgi 10–14 cm. Stranski kobuli so veliko manjši in na njih se pogosto ne razvijejo semena.	Kobuli od strani ravni. Največji kobul do 20 cm, ki ima 15–45 žarkov.

Znak/ Vrsta	Orjaški dežen <i>H. mantegazzianum</i>	Sosnowskijev dežen <i>H. sosnowskyi</i>	Perzijski dežen <i>H. persicum</i>	Navadni dežen* <i>H. sphondylium</i>
Cvetovi	Cvetovi beli, redko roza. Cvetovi na obodu imajo večje venčne liste, še posebej veliki so zunanji, ki merijo do 12 mm in so globoko zarezani. 	Cvetovi beli, včasih roza. Cvetovi na obodu imajo večje venčne liste, še posebej veliki so zunanji, ki merijo do 10 mm in so globoko zarezani. 	Cvetovi beli, včasih roza. Cvetovi na obodu imajo večje venčne liste, še posebej veliki so zunanji, ki so široki, imajo zaokrožene robove in so bolj plitvo zarezani. 	Cvetovi beli, včasih zelenkasti ali rozasti. Cvetovi na obodu imajo večje venčne liste, zunanji so bolj ali manj globoko zarezani.
Plod	Plodovi eliptični, 6–18 mm dolgi in 4–10 mm široki. Zreli plodovi so brez dlačic. Na površini 3–5 oljnih kanalov, ki segajo približno do polovice plodu in so v spodnjem delu razširjeni. 	Plodovi eliptični, 9–16 mm dolgi in 5–9 mm široki. Nezreli so močno dlakavi, zreli s posamičnimi dlakami po robu. Na površini 3–5 oljnih kanalov, ki segajo do ¾ dolžine plodu in so v spodnjem delu rahlo razširjeni. 	Plodovi eliptični, 8–14 mm dolgi in 6–9 mm široki. Tudi zreli plodovi so pokriti s številnimi dlačicami. Na površini 3–5 oljnih kanalov, ki segajo do polovice ploda in so v spodnjem delu razširjeni. 	Plodovi dolgi do 10 mm in skoraj enako široki. Brez dlačic ali redko dlakavi. Na površini 4 razmeroma ozki oljni kanali, ki segajo do ¾ dolžine ploda in so po vsej dolžini enako široki.

* Navadni dežen je pri nas domorodna in razmeroma pogosta vrsta.

** Nekatere ilustracije so povzete po: Kus Veenvliet, J., P. Veenvliet, M. de Groot, L. Kutnar (ur.). 2017. Terenski priročnik za prepoznavanje tujerodnih rastlin v gozdovih. Gozdarski inštitut Slovenije Založba Silva Slovenica. 1. ponatis.

Slika 1: Veliki tujerodni deženi in domorodni navadni dežen. A) orjaški dežen (*Heracleum mantegazzianum*). Foto: arhiv Zavoda Symbiosis. B) sosnowskijev dežen (*Heracleum sosnowskyi*). Foto: Wikimedia, public domain. C) perzijski dežen (*Heracleum persicum*). Foto: Wikimedia, public domain, D) navadni dežen (*Heracleum sphondylium*). Foto: arhiv Zavoda Symbiosis.

Povzeto po Kus Veenvliet, J. in P. Veenvliet, 2017, Opisi izbranih invazivnih tujerodnih vrst, ki zadevajo Unijo. Poročilo naloge Priprava materialov za osveščanje in za identificiranje invazivnih tujerodnih vrst, ki zadevajo Unijo. 1. del. Izvajalec: Zavod Symbiosis. Naročnik: Ministrstvo za okolje in prostor.